

Принципът „Ne bis in idem“ при конкуренцията на административно-наказателна и наказателна отговорност за нарушения, свързани с акцизни стоки

Стоян Стойков*

Резюме: Предмет на обсъждане в настоящата статия е действащата нормативна рамка при ангажиране на административнонаказателната и наказателна отговорност за извършени нарушения на данъчното законодателство, свързани с акцизни стоки, през призмата на принципа „ne bis in idem“.

Този принцип, въвеждащ забрана едно лице да бъде съдено два пъти за едно и също деяние, е възприет както в константната практика на Европейския съд по правата на човека, така и в задължителната практика на Върховния касационен съд, като са дадени съответни разяснения относно приложното му поле в наказателни производства и критерии при определяне характера на последните. Измененията в българското законодателство, предотвратяващи паралелно или последователното провеждане на административнонаказателно и наказателно производство, на свой ред се явяват допълнителна гаранция за спазването на принципа и създаване на правна сигурност.

* Стоян Стойков е доктор, главен асистент по научна дисциплина „Наказателно право“ в катедра „Наказателноправни науки“ на Юридическия факултет на УНСС.

Ключови думи: акциз, ne bis in idem, административнонаказателна отговорност, наказателна отговорност.

JEL: K42.

I. Увод

Акцизът като републикански косвен данък има немалък принос към държавния бюджет, което съответства и на основната цел за налагането му, а именно – фискалната. Бидейки едnofазен данък, той е включен в продажната цена на определени групи стоки и услуги, определени за луксозни, вредни за здравето или за околната среда. Съобразно чл. 2 от Закона за акцизите и данъчните складове (ЗАДС) на облагане с акциз подлежат алкохолът и алкохолните напитки, тютюневите изделия, енергийните продукти и електрическата енергия. Както е видно, касае се за стоки и услуги с широко потребление, и този налог върху тях формира голям процент от приходната част на бюджета. Ето защо избягването на плащането на дължимия акциз неминуемо уврежда икономическите устои в държавата. По-конкретно, това са деяния, които застрашават или увреждат данъчната система. Последното, на свой ред, обуславя обществената опасност на такава деяние, като съобразно степента, законодателят е предвидил ангажиране

на административнонаказателна отговорност на извършителя с налагане на административно наказание или на неговата наказателна отговорност, когато е изпълнен фактическият състав на престъпление. Административните наказания са посочени в глава Девета, раздел II на ЗАДС, като установяването на административните нарушения се извършва по реда на Закона за административните нарушения и наказания (ЗАНН). Важно е да се отбележи, че съотношението между разпоредбите на двата нормативни акта е специални към общи, поради което, например, обичайна защитна теза, каквато е маловажност на случая, следва да се подчини на чл. 126б, ал. 2 от ЗАДС, вместо на чл. 28 от ЗАНН. Престъпленията са въздигнати в такива в Особената част на Наказателния кодекс (НК), обективирани в разпоредбите на чл. 234 и сл. Настоящото изложение обаче няма за цел направата на анализ на елементите от фактическите състави на административни нарушения и престъпления, свързани с акцизните стоки, а по-скоро цели да изследва конкуренцията между административнонаказателната и наказателна отговорност при едно и също деяние.

II. Принципът „Ne bis in idem“

Въпросът, който се поставя в аспект изследване на критериите за определяне деянието, е дали представлява административно нарушение или престъпление, както и възможно ли е едно лице да бъде успоредно или последователно санкционирано за едно и също нарушение на дадното законодателство с налагане на административно наказание и наказание измежду предвидените в НК.

И докато диференциацията на отговорността би могла да бъде правилно

проведена въз основа степента на обществена опасност на деянието като количествен признак на увреждането на обсъжданите обществени отношения, то не така стои проблемът с идентичност или сходство на фактическите признаци, предвидени в две отделни норми – административнонаказателна и наказателна. Субсумирането на извършеното под всяка от тези норми и налагане на гееца на предвидената в тях санкционна последица би означавало, че същият ще търпи два пъти негативно въздействие върху своята правна сфера за едно и също противоправно деяние. Законосъобразността на подобна възможност следва да бъде анализирана през призмата на принципа *ne bis in idem* (лат. не два пъти за едно и също нещо). Касае се за принцип от категорията на абсолютните на наказателно-процесуалното право, приложим както на национално ниво, така и на европейско, който най-общо формулирано представлява забрана за повторно съдене и наказване на едно и също лице за същото деяние.

Доколкото намира приложение в наказателни производства, акцент преди обсъждането дали е спазен, следва да се поставя именно в установяването характера на производството и нарушението.

На първо място, понятията „престъпление“, „наказание“ и „наказателно производство“ следва да се разбират в контекста на Европейската конвенция за правата на човека (ЕКПЧ), вместо в установените дефиниции за тях в националното законодателство. На следващо място, водещите критерии при определяне характера на производството са тези, утвърдени в практиката на Европейския съд по правата на човека (ЕСПЧ), и в частност, по случая *Engel and Others v. Netherlands*. Съобразно възприетото в последното и

последователно утвърдено като тест на Енсел, на който се позовава в тълкувателната си практика и ВКС, преценката дали производството е наказателно се извършва съобразно зададени критерии, като е достатъчно дори само един да го определя като такова. В тази връзка, на независим анализ подлежат обстоятелствата досежно квалификация на деянието по националното право, характер и естество на нарушението, съответно – вид и тежест на предвиденото наказание („суровост на възможното наказание“).

Съответно, при извършване на горната преценка може да се достигне го приравняването на административните наказания с наказателни такива без оглед на правната квалификация, който извод се споделя и от други автори (Rossi-Massanico, 2021). Така, от правна гледна точка, деянието може да изпълнява различни състави на правонарушения, но от фактическа – става въпрос за едно деяние, характеризирано със своите обективни и субективни признаци. Тъкмо последното е решаващо дали лицето е осъдено повторно за едно и също нещо (idem). Аргумент в тази насока е посоченото от ЕСПЧ по делото *Sergey Zolotukhin v. Russia*, като отстъпление от по-ранно застъпена теза за поставяне акцент върху правната характеристика на нарушенията, допускала кумулация на санкции, вместо върху идентичността на фактите, обусловили обвиненията. Съдът приема, че чл. 4 от Протокол № 7 трябва да се разбира като забрана за наказателното преследване или процес за второ нарушение, доколкото то произтича от идентични факти или факти, които по своето естество са еднакви.

Като абсолютен принцип, правилото ne bis in idem е предвидено в чл. 4 от Протокол №7 към Европейската конвенция

за правата на човека (ЕКПЧ), чийто параграф първи гласи: „Никой не може да бъде съден или наказан от съда на една и съща държава за престъпление, за което вече е бил оправдан или окончателно осъден съгласно закона и наказателното производство на тази държава“. По-късно, този принцип заляга и в чл. 50 от Хартата на основните права на Европейския съюз, съгласно който: „Никой не може да бъде подложен на наказателно преследване или наказан за престъпление, за което вече е бил оправдан или осъден на територията на Съюза с окончателно съдебно решение в съответствие със закона“.

Нормативно, въпросът е решен без колебания в полза на забраната едно лице да бъде наказвано два пъти за едно и също деяние.

В Република България принципът и гаранции за неговото стриктно спазване са предвидени в нормите както на ЗАНН, така и на НК. Така, в чл. 17 от ЗАНН е посочено, че: „Никой не може да бъде наказан повторно за административно нарушение, за което е бил вече наказан с влязло в сила наказателно постановление или решение на съда“. Конкуренцията между административнонаказателната и наказателната отговорност е преодоляна посредством чл. 33 от ЗАНН, с който е даден примат на наказателното производство. Така, когато дадено деяние е обект на възбудено наказателно преследване от органите на прокуратурата, то административнонаказателно производство не се образува, а образуването се прекратява при констатиране на признак или признаци на извършено престъпление. По този начин се гарантира правната сигурност за индивида, субект на нарушението, и в генерален план – спазване на принципа ne bis in idem. Пак в същия закон е предвидено като основание за възобновяване на наказателното

производство установяването с влязла в сила присъда престъпния характер на деянието, за което е наложено административното наказание (чл. 70, ал. 2, т. 4 от ЗАНН), както и други основания съгласно чл. 70, ал. 2, т. 5 от ЗАНН – „*деянието, за което е приключило административно-наказателното производство, съставлява престъпление*“. В съответствие с така изложената законодателна политика, разпоредбите в Наказателния кодекс относно прекратяването и спирането на наказателното производство са допълнени с влезли в сила изменения в чл. 24, съответно – чл. 25 (ДВ, бр. 63 от 2017 г., в сила от 05.11.2017 г.). С новата т. 8а на чл. 24, ал. 1 от НК е предвидено, че в случаите, когато извършеното деяние съставлява административно нарушение, за което е приключило административнонаказателно производство, не се образува наказателно производство, а образуваното се прекратява. Когато обаче деянието, за което е приключило административнонаказателно производство, се явява престъпление, то наказателното производство се спира (чл. 25, ал. 1, т. 5 НК) и в случай че в едномесечен срок от спирането не е направено предложение за възобновяване на административнонаказателното производство или ако е направено, то предложението не е уважено, наказателното производство се прекратява на основание чл. 24, ал. 1, т. 8а от НК.

Измененията на нормативната уредба са продиктувани от Тълкувателно решение № 3/2015 г. по т.г. № 3/2015 г. на Общото събрание на наказателната колегия на Върховния касационен съд. Причина за неговото постановяване се явява не така безпротиворечивата съдебна практика, включително задължителна такава, на националните съдилища, съобразно която до онзи момент се допуска паралелно или

последователно ангажиране на административнонаказателната и наказателната отговорност на едно и също лице за едно и също деяние. В резултат се изоставя в цялост или частично даденото тълкуване в ТР № 85 от 1.11.1966 г. по н.г. № 79/1960 г. на ОСНК на ВС, ТР № 46 от 16.10.1979 г. по н.г. № 36/1979 г. на ОСНК на ВС и ТР № 51 от 29.12.1978 г. по н.г. № 50/1978 г. на ОСНК.

III. Заключение

От гореизложеното може да се направи еднозначен извод, че понастоящем действащата нормативна уредба утвърждава принципа *ne bis in idem*, като са създадени и съответни гаранции за неговото спазване. Задължителната съдебна практика, обективизирана в ТР № 3/2015 г. по т.г. № 3/2015 г. на ОСНК на ВКС, на свой ред указва, че случаите, в които на едно лице са наложени две наказания по смисъла на ЕКПЧ в две отделно развили се производства, са несъвместими със схващането за правна сигурност и гарантиране на основните права. Съответно, отговорът на поставения в началото на изложението въпрос – възможно ли е едно лице да бъде успоредно или последователно санкционирано за едно и също нарушение на данъчното законодателство с налагане на административно наказание и наказание, измежду предвидените в НК, е отрицателен.

Цитирани източници:

ECtHR, 8 June 1976, *Engel and Others v. Netherlands*, Appl. no. 5100/71 et al.

ECtHR, 10 February 2009, *Sergey Zolotukhin v. Russia*, Appl. no. 14939/0.

Rossi-Maccanico, P., 2021. A Reasoned Approach to Prohibiting the *Bis in Idem* Between the Double and the Triple Identities. *EUCRIM*, p. 266-273.